

PhD Értekezés tézisei

**AZ ÉRZELMI FEJLŐDÉS TÁRSAS KONSTRUKTIVISTA
ÉRTELMEZÉSE**

Bodor Péter

Pécsi Tudományegyetem, 2002

Szociális konstruktivizmus napjaink pszichológiájában

Az értekezés teoretikus keretének egyik alapja a jelenkori pszichológia szociális konstruktivista szemléletmódja. A szociális konstruktivista hozzáállások pszichológián belül történő alkalmazásának általános ismérve, hogy a pszichológiai jelenségeket a társas szférában helyezik el. Azaz, szemben állnak a pszichológia hagyományosabb, individuuum központú megközelítési módjaival, mint amilyen a behaviorizmus vagy a kognitív pszichológia mentalista változata. A társas konstrukcionista pszichológia két változataként a diszkurzív és a narratív pszichológia kerül részletesebb bemutatásra, és az érzelmek elemzéséről alkotott elképzeléseikkel illusztrálásra. Az érzelmek elemzése tehát a társas konstruktivizmus bemutatása során csupán mint a diszkurzív és narratív pszichológia logikájának illusztrálása szerepel.

A *diszkurzív pszichológia* elsősorban Rom Harré és Derek Edwards munkái alapján kerül bemutatásra. E megközelítési mód alapvető elemzési szintje a diszkurzív folyamat, melyet Harré a következőképpen jellemez: „Valamely jelrendszert – például a mindennapi nyelvet – felhasználó intencionális aktusok strukturált sora, melyet elvben közösen hozunk létre.” E szemléletmód tehát kitágítja a diszkurzus terminus szokásos jelentését, s a gondolatok szóbeli megnyilvánításán túl minden olyan folyamatot ezzel jelöl, melyben az emberek olyan eszközöket használnak melyek (1.) önmagukon túl mutatnak (azaz jelek), s melyek (2.) normatív módon megszabottak (azaz a konkrét, vagy az általánosított másik szempontjait is magukba foglalják, miként azt Georg H. Mead a gesztusokkal szembeállított szimbolikus gesztusokról szóló elemzésében kifejtette). A diszkurzív pszichológiai megközelítési mód fokozatosan túllépett a szűkebb értelemben vett szociálpszichológiai témák értelmezésén, s követői olyan általános lélektani problémák tárgyalására is alkalmasnak találják, mint az emlékezés, vagy az érzelmek pszichológiája. Ez utóbbi téma diszkurzív pszichológiai bemutatása kettős feladat: egyfelől az érzelettanok, az „emocionológiák”, azaz az érzelmi magatartás és beszéd adott kultúrára jellemző implicit felfogásainak jellemzését követeli meg, másfelől pedig a ténylegesen megvalósuló érzelmi magatartás elemzését igényli.

A *narratív pszichológia* - melynek felfogása elsősorban Theodore Sarbin és Jerome Bruner munkái alapján kerül bemutatásra – legfőbb elemzési egysége a kulturálisan definiált narratíva. E szemlélet első megfogalmazója, Sarbin szerint „az emberi lények narratív struktúráknak megfelelően gondolkodnak, észlelnek, képzelődnek, és hozzák meg morális döntéseiket”. Miként a diszkurzív pszichológia, e szemlélet is egyre több pszichológiai kérdés tárgyalására kiterjed, köztük például olyan klinikai témákra is, mint az agorafóbiások élményeinek elemzése. Tanulságos módon az érzelmek jelentették a narratív pszichológiai szemlélet egyik első témáját. Sarbin elemzése szerint az érzelmek

csak társas kontextusukban elemezhető sajátos cselekvési minták. Jóllehet az értelmezés szerint az érzelmek drámai szerepeket megvalósító cselekvési minták, ám „átélők” olykor passzívnak tűnnek, s megvalósítójuk szempontjából olykor sorsszerűnek bizonyulnak, olyan eseményeknek melyek egyszerűen megtörténnek az emberrel - Sarbin egyik kedvelt példája Othello. A narratív megközelítés szerint az érzelmek olyan drámai szerepek eljátszásai, melyeknek nem szerzői az aktorok, hanem „félig ismert népmesék, tantörténetek, mítoszok, legendák és más történetek mintáit követik”. Ezen „drámai szerepek tartalma értékelő ítéletek, szándékok és cselekedetek összetételeiből áll, ezeket olykor érzelmeként, illetve szenvedélyként azonosítjuk” – állítja Sarbin.

A pszichológia diszkurzív és narratív megközelítési módjának bemutatását a szociális konstrukcionizmus általánosabb pozicionálása követi. A diszkurzus és narratívum fogalmainak társadalomtudományi előtérbe kerülésének jelzésén túl ez egyfelől a kognitív pszichológia és a pszichológia szociális konstruktivista felfogásainak viszonyának elemzését, másfelől a szociális konstruktivizmus ismeretelméleti és lételméleti előfeltevéseinek kibontását jelenti. Itt kerül sor a *szocializált episztemológia* és a *diszkurzív ontológia* fogalmainak bemutatására. A szociális konstruktivista szemlélet bemutatását néhány rokon szemléletmód rövid említése és pszichológia történeti kontextualizálás zárja.

Szemponatok az érzelem konceptualizációjához

Az értekezés teoretikus keretét egyfelől a társas konstruktivista szemlélet explicit bemutatása, másfelől az érzelmek mibenlétének fogalmi megragadására tett kísérletem jelenti. Ez utóbbi kérdés tárgyalása során előbb bevezetésre kerül néhány fogalmi dichotómia, melyek az érzelmek pszichológiai tanulmányozásának fogalmi keretét szándékaim szerint mintegy kívülről vázolják fel. Ezt követően javaslatot teszek az érzelmek konceptualizációjának néhány általános, a pszichológia szempontjából már közvetlenül is releváns elvére.

Az érzelmekről való gondolkodás általános referenciakereteként, elsőként a tudománnyal, mint az emberiség racionális, ismeretszerző vállalkozásával és *intézményével* kerül szembeállításra a művészet, melyet rendszerint az érzelmekhez és az értékekhez kapcsolunk. Ezt követi az affektív és az episztémikus hozzáállás elkülönítésére tett javaslat bemutatása, mely Elinor Ochs nevéhez köthető. Ezek a hozzáállások a *kommunikatív gyakorlatok* szintjén jelenítik meg azt a fogalmi keretet, melyen belül a megismerésről és az érzelmekről gondolkodhatunk. Végezetül bemutatásra kerül egy a *lelki működések* teljességére vonatkozó javaslat, mely különbséget tesz a fiziognómiás és a geometriai-technikai

pszichikus orientációk közt. Ezt a javaslatot Heinz Werner és Bernard Kaplan nyomán mutatom be. Ez a három szinten is megjelenő szembeállítás fontos következményekkel jár abban a vonatkozásban, hogy valamely, a pszichológia keretei közt kidolgozott érzelmefelfogásnak milyen tágabb konceptualizációkkal kell legalább potenciálisan összeegyeztethetőnek lennie.

Az érzelmek tágabb értelemben vett fogalmi elhelyezését követően kerül tárgyalásra néhány olyan szempont, melyek az érzelmek általam javasolt pszichológiai elemzéséhez útmutatással szolgálnak. Mindenekelőtt rögzítésre kerül, hogy a tanulmányban képviselt szemléleti kereten belül az érzelmek a magatartás és lelki működés egyik aspektusát képviselik, azaz *az érzelmek nem dolgok*, tehát elkerülendő az érzelmek reifikálása. Ezt követi az *érzelmek pszichológiai univerzalitása* tézisének bevezetése és értelmezése. E tézis szerint, melyet az introspekciósan adott lelki tartalmak vonatkozásában Felix Krüger már az 1920-as években képviselt, ám az érzelmek újabb elméletei ritkán vesznek figyelembe, az érzelmek mindig jelen vannak az emberi magatartásban és lelki működésben. Olykor előtérbe kerülnek és tudatosodnak, s esetleg diszkurzív megtárgyalást igényelnek, ily módon szembeötlő módon határozzák meg a viselkedést. Máskor viszont, s többnyire inkább ez a helyzet, a háttérben maradnak, nem tudatosodnak, ám ennek ellenére a személy értékelő viszonyulásaként implicit módon továbbra is jelen vannak a magatartásban.

Az érzelem pszichológiai felfogásának lényegi összetevőit funkcionalista keretben mutatom be. E felfogás szerint az egyén magatartását akkor értelmezzük emocionálisnak, amikor abban szerepet játszik környezete vagy önmaga valamely aspektusának értékelése. Más szóval az érzelem a magatartás értékelő, relációs aspektusa, mely az *érzelmi szindróma* különféle összetevőiben realizálódik. Egy-egy érzelmi szindrómának részét képezhetik sajátos viselkedési minták, érzelem megnyilvánítások (display), fiziológiai változások s az érzések, mint az érzelmek szubjektív átélései. Fontos kiemelni, hogy az értékelés valamilyen *sztandardon*, kritériumon nyugszik. Ezen kritériumok kiinduláskor feltehetően biológiailag determináltak, s később kulturálisan is meghatározottá válnak. Eredetükben tehát az emberiség kettős egymásba ágyazódó története, a kultúra és evolúció egyaránt szerepet játszik. Az érzelmek értékelésen alapulnak, ám ezen felül valamire irányulnak, valaminek az értékelései. Az érzelmek *intencionális tárgyait* a disszertációban javasolt megközelítés szerint a környezet, illetve önmagunk értékelésnek alávetett aspektusai képezik.

Az érzelmi szindrómák részét képezhetik bizonyos fiziológiai változások. A bemutatott felfogás kapcsán kitérek az érzelmek és az idegrendszeri működések kapcsolatára is: miként minden életműködésnek, az érzelmeknek is létezik valamiféle közvetlen, proximális kauzális mechanizmusa, mely fiziológiai szinten megragadható. Ez azonban álláspontom szerint nem jelenti azt, hogy az érzelmeket fiziológiai állapotokkal azonosíthatnánk. Az érzelmek fiziológiai állapotokra történő

redukciójával szemben a következő konceptuális érvet hozom fel: amint valamiféle érzelmre specializálódott agyi készüléket, illetve alkalmilag rekrutálódott idegrendszeri működési mintázatot azonosítani kíván valaki, már előzetesen rendelkeznie kell valamilyen módszerrel, hogy a vonatkozó érzelmet felismerje, illetve kísérletesen létrehozza. Azaz, csak akkor találhatom meg és manipulálhatom kísérletesen a düh, a féltékenység vagy a hazaszeretet központját, ha a düh, stb. állapotát már előzetesen felismerem. Más szóval csak akkor találhatom meg, példának okáért egy buta liba „düh központ”-ját, ha már tudom, hogy milyen a dühös liba.

Az érzelmekutatásban viszonylag ritkán kerül explicit tárgyalásra az *érzelmek időbeli lehorgonyzása*, azaz, hogy az érzelmek az emberi magatartás milyen időbeli egysége szempontjából relevánsak. E tekintetben három lehetséges változatot, három „idői ablak”-ot emelek ki. Az érzelmek szerepet játszhatnak viszonylag rövid idejű, egy-egy epizódhoz köthető eseményekben: amikor egy gyermek boldog, hogy kutyát kapott. Az érzelmek pszichológiai elemzésének talán ez a leggyakoribb feltevése. Az érzelmek azonban meghatározó szerepet játszhatnak hosszabb ideig tartó, ám esetleg változtatható reakció és élménymódokban is. Egyes elképzelések szerint ilyenek például a neurózisok. Ezen felül az érzelmek relevánsak lehetnek egy-egy személy szinte egész életpályáját jellemző tipikus magatartási módok szempontjából – ezek már a karakter, a virtus kérdései. Ebben az értelemben beszélhetünk például irigy, vagy esetleg boldog emberekről.

Az érzelmek társas konstruktivista felfogása

A pszichológiai szociális konstruktivizmus bemutatása és az érzelem konceptualizációjának általános (azaz részben pszichológián kívüli, részben már pszichológián belüli, ám még egyetlen partikuláris pszichológiai érzelmefelfogást sem előnyben részesítő) kérdéseinek tárgyalását követően rátérek az érzelmek szociális konstruktivista felfogásának immár argumentatív bemutatására.

Az érzelmek szociális konstruktivista felfogása a biológiai, a szubjektivista, és az előbbi kettő “keveréke”-ként azonosított james-i felfogásokkal kontrasztba állítva kerül kifejtésre. Az egzisztencialista Jean-Paul Sartre-ot, s az analitikus filozófus Errol Bedford-ot és Robert Solomon-t követve, ám mindenekelőtt az etnometodológus Jeff Coulter nyomán a mellett érvelek, hogy az *érzelmek és felelősség* empirikusan demonstrálható módon kapcsolódnak egymáshoz, s ez a kapcsolat társasan elvárt és szankcionált. Bizonyos helyzetek csak bizonyos érzelmeket tesznek megengedetté. Az érzelmek és a felelősség demonstrálható kapcsolódásáról pedig, az elemzés szerint, az érzelmek biológiai redukcionista, szubjektivista és “kevert” felfogásai nem képesek számot adni. Az elsőként

James Averill által előterjesztett társas konstruktivista érzelemfelfogás ezzel szemben képes kezelni az érzelmek és felelősség kapcsolódását. A társas konstruktivista érzelemfelfogás ugyanakkor általában kevésbé tud mit kezdeni az érzelmekkel, mint passzívan megélt eseményekkel. Ezért az érzelmek és a felelősség közti kapcsolat konstruktivista kereten belül történő pontosabb megvilágítására egy új elméleti javaslatot terjeszttek elő. Ennek során elsőként a vonatkozó fogalmi probléma, az érzelmek *passzív* és ugyanakkor *aktív* mivoltának *paradoxona* kerül azonosításra. Ezt követi az elméleti javaslat, mely szerint az érzelmek sajátos, *korlátozott felelősségű cselekedet*ként lennének értelmezhetők. Azaz, az elképzelés szerint az érzelmek olyan cselekedetek lennének, melyek esetében schütz-i “because of”, “azért, mert” cselekvési motívumok kiemelkedőek, szemben a legtöbb más cselekvésben domináns szerepet játszó “in order to”, “azért, hogy” motívumokkal. Ez a felfogás egyszerre teszi lehetővé azt, hogy az érzelmek a cselekvő perspektívájából történésnek minősüljenek (nem tehetek róla, beleszerettem, dühbe gurultam, stb.), ugyanakkor a szociális konstruktivista elemzéssel összhangban megőrizték cselekvéses jellegüket, azaz a magatartás olyan aspektusai legyenek, melyért a cselekvő potenciálisan felelősséggel tartozik.

Az érzelem szociális konstruktivista felfogása mellett érvelő szerzők az érzelmek nyelvi megvalósítása kapcsán gyakran utalnak a beszédaktus-elméletre, a beszédaktus-elmélet teoretikusai pedig olykor a beszédaktusok önálló típusának tartják az “expresszívákat”. Ennek ellenére az érzelmekről szóló megnyilatkozásokat (amikor valaki más érzelmeiről szólunk) és az érzelmek megnyilatkozásokat *által* történő megvalósítását (amikor saját érzelmünket nyilvánítjuk ki, illetve jelentjük be) közelebbről egyik fél sem elemzte. Az általam kidolgozott felfogás szerint a vonatkozó megnyilatkozások egyik csoportját *konstatívumok*nak, míg a másikat *performatívumok*nak kell tartanunk. Az utóbbi csoport tagjai tényleges érzelem-megnyilvánítások, emotívok. Ezen érzelmi performatívumok egyik csoportját az *elsődleges emotívok* (amikor például szeretetemet hanghordozással valósítom meg), egy másikat pedig az *explicit emotívok* (amikor például nyíltan jelentem be szeretetemet) alkotják.

Konstruktivista érzelemfelfogás és fejlődés

A disszertáció a továbbiakban az érzelem, a tanulmányban korábban bemutatott, és az érzelmek és felelősség kapcsolatának elemzése, valamint az érzelmek és nyelvhasználat szempontjából tovább fejlesztett, szociális konstruktivista felfogását fejlődéstani keretbe helyezi.

E rész kiindulásaként megállapításra kerül, hogy a lelki fejlődés elemzése fogalmilag legalább két fő problémára bontható. Az első, hogy mi a célja, mi a “telosza”, a második pedig, hogy mi a módja, mi a “mechanizmusa” a fejlődésnek. Az *érzelmi fejlődés szociális konstrukcionista elmélete* szempontjából kulcsfontosságú problémaként kerül bemutatásra a *természetes-konvencionális átmenet* kérdése. Hogyan lesz a magára hagyott csecsemő ösztönös sírásából a magára maradt felnőtt panasz? Ezt követően arra teszek elméleti javaslatot, hogy az érzelmek és az érzelmi magatartás “ösztönös” versus “cselekvéses” magyarázatai miként hangolhatók össze egy *vigotszkianus fejlődési keret* alapján. A javaslat lényegében a Bruner által feltárt alakzatok vagy nyelvi játékok mintájára képzelem el az érzelmi fejlődést: az érzelmi értékelést előbb a hozzáértőbb társ végzi, mely értékelést a gyermek a szociális referencia mechanizmusa révén átveszi. A gondozó ezt követően, egyfajta interakciós “állványzat” keretei közt, fokozatosan átadja az értékelés kontrollját a gyermeknek is, melyet az interiorizál. Ezen, a fejlődés “mechanizmus”-át érintő megfontolásokat az érzelmi beszéd formáinak és funkcióinak elemzése követi. Az érzelmi fejlődés tárgyalása tehát e ponton leszűkül az érzelmi fejlődés és az érzelmi beszéd elsajátításának közös területére. Megállapításra kerül, hogy fejlődéstani szempontból az érzelmi “markerek” (az érzelmi beszéd formái) megfelelő funkcionális használati módjainak (az érzelmi beszéd funkciói) elsajátítása, más szóval megfelelő *forma-funkció párok elsajátítása* jelenti az érzelmi nyelv elsajátításának célját, “teloszat”. Végezetül, a megfelelő forma-funkció párok elsajátításának két lehetősége kerül bemutatásra: a fejlődéstanulmányokban olykor mindmáig implicit módon fellelhető “egyetlen lépés” elképzelés, és a wernerianus alternatíva, mely szerint előfordulhat, hogy a fejlődési folyamat fokozatos, elnyúló, és esetleg többszörös differenciálódás és integrálódás jellemzi.

Az érzelmi beszéd fejlődésének elemzése

A disszertáció teoretikus megfontolásai tekinthetők úgy is, mint amelyek az érzelmi beszéd fejlődésének empirikus elemzését készítik elő. Ez az elemzés egy esettanulmány, mely egy, az érzelmek szociális konstrukcionista megközelítésének (a disszertáció 4. fejezetben bemutatott) teoretikus hátterén alapuló, s az érzelmi nyelvhasználat elemzésére (a disszertáció 5. fejezetben) kialakított tipológia felhasználásával vizsgálja egy gyermek és környezete nyelvhasználatát. Az elemzés alapanyaga (mely egy Catherine Snow által készített longitudinális adatbázis), és főbb eszközei egyaránt a Brian McWhinney nevéhez fűződő CHILDES rendszerből származnak. A teoretikus megfontolásokon alapuló tipológia az érzelmi szindrómák koncepciójának megfelelően az

érzelmi beszéd lexikai eszközeit három csoportba sorolja. Ezek a következők: érzelem megnyilvánításokra (emotional display) referáló szavak, például sír (cry), nevet (laugh); az érzelmek szubjektív, élmény aspektusát közvetítő szavak, mint amilyen az érez (feel); végül, a tulajdonképpeni érzelemszavak, például boldog (happy) vagy szomorú (sad). A fentebbi csoportokba sorolt terminusok képezték az elemzés “célpontját”.

A vonatkozó lexikai eszközök hétköznapi diszkurzusokban történő előfordulásának elemzését azonban meg kell előznie egyfajta adat-tisztítási, “adatpurifikációs” folyamatnak. Ennek során a transkripciókból ki kellett szűrni a vonatkozó formák nem intencionális használatát, (ilyenek például az elszólások, amikor valaki *hate*-et mond *eight* helyett), csakúgy mint a vonatkozó formák olyan önmagában már megfelelő funkcionális használatait, melyek a vizsgálat szempontjából, azaz az érzelmi nyelvhasználat szempontjából, nem tűntek relevánsnak (ilyen például amikor valaki a *cry*-t nem sírás, hanem kiabálás értelemben használja, vagy a *feel* szóval nem érzelmi állapotra, hanem észlelési tapasztalatra utal). Az adatpurifikáció mellett azután, a hipotetikus-deduktív kutatásokban ritkán fellelhető módon, ám a kvalitatív kutatások szellemével összhangban kísérletet tettem a kutatás fő iránya szempontjából diszkvalifikálható adatok értelmezésére is. Számos olyan eset előfordult ugyanis, amikor egy-egy az érzelmek beszédben történő tematizációját végző szó, különösképp a szubjektív élmény közvetítésére hivatott *feel* (érezni), nem érzelmi funkcióban volt használatos. Az adatok szerint testies észlelések, fájdalmak és nem teljesen biztosnak tartott ismeretek közlésekor egyaránt használtos ez az eszköz. Ezek az eredmények tehát arra utalnak, hogy a hétköznapi nyelv filozófusai által konceptuális elmezéssel felmutatott lehetőségekkel a gyermekeknek is szembe kell nézniük. Ráadásul felbukkant egy új vizsgálandó terület, mely az érzés-beszéd ontogenezisének részleteit lenne hivatva feltárni, és egy hipotézis, mely szerint az érzés különféle használatiban az lenne a közös, hogy a beszélő saját perspektíváját nyomatékosan jelzi.

Az érzelmi beszéd lexikai eszközeinek adatpurifikációt követő közelebbi elemzése két fő megállapításban foglalható össze. Először, az érzelmek lexikai eszközökkel történő jelzése illetve megvalósítása igen ritkán fordul elő a természetes párbeszédben. Másodsor, az érzelmi szindrómák eltérő aspektusait tematizáló érzelmi terminusok nem egyszerre jelentek meg az elemzett gyermek beszédében: elsőként tűnnek fel az érzelmek testies megnyilvánítására vonatkozó szavak (pl. sír, nevet), őket követik mintegy két hónapos lemaradással a tényleges érzelmi terminusok (szeret, utál), s az érzés szubjektív aspektusát megvalósító érzés szót a vizsgált időszakban nem használta a gyermek. Ezek az eredmények az érzelmek szubjektív élményének elsődlegességét hirdető álláspontot nem támogatják. E helyett egy olyan elképzelést támogatnak, mely szerint a szubjektív érzések

származtatott konstruktumok. A tulajdonképpeni érzelmi terminusok egy további, itt nem részletezett elemzését is elvégeztem, mely összességében használatuk fokozatos differenciálódására vall.

Összefoglalás

Jelen tézisek az angolul íródott disszertációm rövid összefoglalását tartalmazzák. Értekezésem az ember érzelmi életének és érzelmi fejlődésének elemzését és közelebbi megértését célozza a pszichológia szociális konstruktivista felfogásának perspektívájából. A disszertáció kiindulásként bemutatja a jelenkori pszichológia szociális konstrukcionista szemléletét, majd egy sor az érzelmek megértésében fontos fogalmi kérdést tárgyal. Ezt követi az érzelmek szociális konstruktivista felfogásának bemutatása, és általam javasolt továbbgondolása az érzelmek egyszerre aktív és passzív mivoltának értelmezése, valamint az érzelmek nyelvi realizációja vonatkozásában. A következő részben fejlődéslélektani keretbe helyezem a konstruktivista érzelem felfogást. Végül bemutatok egy az érzelmek nyelvi elsajátításának rekonstruálását célzó esettanulmányt. A konceptuális-filozófiai és az empirikus-pszichológiai kérdések együttes tárgyalásának igénye miatt a dolgozatban képviselt megközelítési módot „*alkalmazott Wittgenstein*”-nek kereszteltem el.

A DISSZERTÁCIÓ TÉMAKÖRÉBEN KORÁBBAN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK

Bodor, P. (1993) The Social Constructionist Approach and Vygotsky's Psychology: The Case of Emotional Development. *Paper presented at the Sixth International Congress for the Study of Child Language*, Trieste, 18-24 July, 1993.

Bodor, P. (1993) Emotion, Language and Development. *Paper presented at the workshop on the Morphology in processing in child language development and in language disturbances*, Visegrád, 9-12 December, 1993.

Bodor, P. and Pléh, Cs. (1994) A Fodorian Guide to Switzerland: Jung and Piaget Combined? *Behavior and Brain Sciences*, (17) 4. December, 1994.

Bodor, P. (1995) On the First Person Usage of Emotional Terms: A Developmental Stance to the Tip of an Iceberg. *Paper presented at the "The Language of Emotions" L.A.U.D.-Symposium*, Duisburg, 10-11 Apr., 1995

Bodor, P. (1996) A Nyelv Darwinja: John Langsaw Austin. *Jel-Kép*, 1996/1., 96-100.

Bodor, P. (1997) On the Usage of Emotional Language: A Developmental View of the Tip of an Iceberg. In: Dirven, R. and Niemeier, S. (eds.): *The Language of Emotions*, Amsterdam: Benjamins, 1997, 195-209.

Bodor, P. (1997) Bevezetés: A lélek mint diszkurzus. *Replika*, 25, 135-140.

Bodor, P. (1997) Az éteren túl: A megismerés társas konstrukcionista felfogása. *Replika*, 26, 105-120.

Bodor, P. (szerk.) (1997) Érzelem és emlékezet: A második kognitív forradalom, I.-II., *Replika* 25,135-176, ill. *Replika* 26, 105-148.

Bodor, P. (1997) Remarks on Constructing Panic. *LOS Forum*, 1997 fall, 39-49.

Bodor P. (1998) Diszkurzív pszichológia és agorafóbia. In: László J., Csepeli Gy.(szerk.): *Élettörténet és Megismerés: Tanulmányok Pataki Ferenc Tiszteletére*, 87-100.

Bodor P. (1998) Megjegyzések egy filozófiai vesszőparipáról: Kék és zöld. *Előadás, MAKOG*, Visegrád, 1998 Jan. 29-31.

Bodor P. (1998) Opening Up Pandora's Box: Remarks on Barbara Rogoff's Theory of Human Development. *Clark Papers on Human Development*, Vol. 1. 1998, 39-46.

Bodor P. (1999) Az érzelmek társas természetéről: fejlődéstani vázlat. In: Kónya Anikó, Király Ildikó, Bodor Péter és Pléh Csaba (szerk.): *Kollektív, társas, társadalmi*. Akadémiai, Budapest, 1999, 93-105.

Kónya A., Király I., Bodor P. és Pléh Cs. (szerk.): *Kollektív, társas, társadalmi*. Akadémiai, Budapest, 1999.

Pléh, Cs. and Bodor, P. (2000) Linguistic Superego in a normative language community and the stigmatization-hypercorrection dimension. *Multilingua*, 19-1/2, 2000, 123-139.

Bodor P. (2000) A szeg és a fej - Searle-féle beszédaktus-elmélet pszichológiai szempontból. In: Iványi E. és Solymosi Zs. (szerk.): *Írások Huszár Tibor 70. születésnapjára*. ELTE Szociológiai Intézet, Budapest, 2000, 42-59.

Pléh Cs. és Bodor P. (2001) A nyelvi szuperego és a stigmatizáció kérdése a magyar nyelvközösségben. *Thalassa*, 12. 2001, 1, 3-19.

Bodor P. (2001) Érzelmek és érzések a nyelvi fejlődésben. Előadás, elhangzott a *Konferencia Wittgenstein halálának 50. évfordulója alkalmából* c. összejuvetelen, Budapest, 2001 Ápr. 26.

Bodor, P. (2001) More than Meets the Ear. *British Journal of Psychology*, Vol. 92. 2001, 403-409.

Bodor P. (2002) Alkalmazott Wittgenstein: érzelmek és érzések a nyelvi fejlődésben. *Világosság*, Vol. XLIII. 2002, 58-76.

Bodor P. (2002) Konstruktivizmus a pszichológiában. *BUKSZ*, 2002, Tavasz, 67-74.